

TOMASZ JELEŃSKI*, WOJCIECH KOSIŃSKI**

„SERCE DZIELNICY”: PRZESTRZENIE PUBLICZNE DLA VIII DZIELNICY KRAKOWA

"THE HEART OF THE BOROUGH": PUBLIC SPACES FOR BOROUGH VIII IN KRAKÓW

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono założenia oraz dotychczasowy przebieg projektu „Zrównoważony rozwój VIII Dzielniczy Krakowa – aspekty krajobrazowe” realizowanego w Zakładzie Projektowania Architektury Krajobrazu (A-86) Instytutu Architektury Krajobrazu (A-8) WAPK, przez zespół pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. W. Kosińskiego, prof. PK.

Słowa kluczowe: krajobraz, przestrzeń publiczna, zrównoważony rozwój

Abstract

This paper presents the assumptions and the implementation progress of the Project called "Sustainable Development of Borough VIII in Kraków: Landscape Aspects," carried out by the Landscape Architecture Design Section (A-86) of the Landscape Architecture Institute (A-8), Faculty of Architecture of the Kraków University of Technology, by the team supervised by Prof. W. Kosiński.

Keywords: landscape, public space, sustainable development

* Dr Tomasz Jeleński, Międzynarodowe Centrum Kształcenia, Politechnika Krakowska.

** Dr hab. inż. arch. Wojciech Kosiński, prof. PK, Instytut Architektury Krajobrazu, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

1. Wstęp

Ekspansja terytorialna miast, zmieniająca ich skalę i charakter, skłania do podejmowania prób nowej definicji „serca miasta”. Wydaje się, że nadal trzeba go poszukiwać przede wszystkim w przestrzeni pomiędzy budynkami. Od czasów *agory* kompozycja i funkcje miejsc publicznych ewoluowały. Różne były tożsamości *forum*, średniowiecznych placów, nowożytnych ulic i ogrodów [1]. Rewolucja przemysłowa przyspieszyła jeszcze tempo zmian. Rozpowszechnienie się publicznych założeń ogrodowych, parków, bulwarów i promenad sygnalizowało nową potrzebę tworzenia w strukturze miasta miejsc dla powszechnej rekreacji. Równoczesna ekspansja przekrytych przestrzeni o pół-publicznym, komercyjnym charakterze: pasaży, galerii i centrów handlowych, wskazywała drugi kierunek ewolucji. Dziś już powszechna wydaje się opinia, że ten rodzaj miejsc, w większości wypadków, nie spełnia roli prawdziwie społecznej, integrującej miejskie społeczności. Tymczasem rola kompozycyjnie zdefiniowanych przestrzeni rekreacyjnych wzrasta.

Historyczne place i przylegające do nich ulice, coraz częściej oddawane na wyłączność pieszym, doskonale pełnią funkcję rekreacyjną, przyciągając zarówno mieszkańców, jak i turystów. Pięknie zakomponowane i wyposażone wnętrza placowe można wręcz uznać za podstawowe środowisko rozwoju np. przemysłu turystycznego w mieście [2, 3]. Równie ważne dla jakości życia i szans rozwoju są obecność i jakość przestrzeni zielonych, wrastających i przenikających jak system krwionośny, zwartą strukturę miasta. Dobrymi przykładami są metropolie, które w czasach poprzemysłowych wzbogaciły się o nowe parki i ogrody publiczne. Barcelona, Paryż, Londyn, Manhattan czy Pittsburgh (*Steel City*, do niedawna kojarzony głównie z ciężkim przemysłem i zniszczonym środowiskiem) ciągle rozwijają sieć przestrzeni zielonych jako kontrapunkt dla „twardej”, zwartej zabudowy.

2. Analiza przestrzeni publicznych w projekcie „Zrównoważony rozwój VIII Dzielnicy Krakowa: aspekty krajobrazowe”

Współistnienie dwóch kluczowych elementów kompozycji urbanistycznej: wnętrz miejskich i urządzonych przestrzeni zielonych, które powinny tworzyć wewnętrznie zróżnicowany, ale ciągły system, jest obecnie głównym przedmiotem badań w projekcie „Zrównoważony rozwój VIII Dzielnicy Krakowa – aspekty krajobrazowe”¹.

Projekt jest z założenia interdyscyplinarny i łączy działania z dziedziny architektury krajobrazu, projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego. Propozycja kierunków rozwoju środowiska przestrzennego VIII dzielnicy ma oprzeć się na ideach i zasadach kształtowania tradycyjnej zabudowy miejskiej oraz na społecznych, lokalnych potrzebach rozwoju przestrzeni kulturowej, w tym terenów zielonych.

W teorii zrównoważonego rozwoju podkreśla się [4–8] rolę bezpiecznej, dostępnej, wygodnej i pięknej przestrzeni publicznej jako niezbędnego elementu środowiska miejskiego. Akcentuje się rangę miejsca, tożsamości, bliskich kontaktów przekraczających bariery społeczne. Realizacji tych idei ma służyć całościowe i zrównoważone ujęcie różnych aspektów urbanizacji; podejście równocześnie twórcze, łączące obiektywną ocenę stanu wyjściowego z kreatywnością w dziedzinie rozwiązań przestrzennych.

3. Charakter dzielnicy

VIII dzielnica Krakowa jest obszarem o wyjątkowym potencjale dziedzictwa naturalnego i historycznego. Jest także miejscem wielu ważnych dla miasta i regionu inwestycji. Prowadzi się je lub planuje na terenach dotąd niezabudowanych. Równocześnie część terenów zabudowanych ulega degradacji, a kie-

runek rozwoju infrastruktury drogowej pogłębia izolację niektórych, potencjalnie ważnych, przestrzeni publicznych.

W miejskiej i podmiejskiej zabudowie VIII dzielnicy znajdują się przestrzenie niespełniające kryterium „miejsca”: nieprzyjemne, niebezpieczne, nieciekawe. Brakuje im właściwego zdefiniowania, estetycznej formy, ale problemy, które ich dotyczą, mają głębsze podłoże. Są nim konflikty ekonomiczne, społeczne, demograficzne i kulturowe. Właściwe rozpoznanie może stanowić podstawę działań łagodzących takie konflikty. Zjawiska społeczne są silnie sprzężone z przestrzenną organizacją i estetyką środowiska. Uzupełnienie badań o ekonomiczne i ekologiczne aspekty rozwoju może pomóc w określeniu optymalnych ingerencji przestrzennych.

4. Cele projektu

Cel naukowy obejmuje opracowanie zaleceń do studiów oraz projektów krajobrazu miejskiego i podmiejskiego. Podstawami są: kwerenda historycznych układów przestrzennych, analiza lokalnych zasobów i potencjału ekonomicznego, analiza aktualnych funkcji, badania terenowe i społeczna partycypacja.

Celem aplikacyjnym projektu jest opracowanie zasad zarządzania złożonymi systemami środowiskowymi w odniesieniu do krajobrazu miejskiego i podmiejskiego. Drugim celem użytkowym jest zdefiniowanie pozytywnych ingerencji przestrzennych, sprzyjających trwałemu rozwojowi VIII dzielnicy Krakowa.

Kluczowym elementem projektu jest społeczna partycypacja. Przewidywana publiczna prezentacja działań ma przyczynić się do ożywienia debaty nad treścią i kształtem przestrzeni publicznych; ma ilustrować potrzebę zwiększania udziału środowisk akademickich i twórczych w kształtowaniu środowiska i animować społeczny udział w projektowaniu.

5. Zakres terytorialny badań

Przeprowadzono delimitację obszaru szczegółowych analiz. Teren badań charakteryzuje się wyjątkowym zróżnicowaniem funkcjonalnym. Wybór determinowały przede wszystkim: potrzeba społecznej aktywizacji przestrzeni i potencjał rozwoju różnych form codziennej rekreacji oraz turystyki kulturowej. Jako miejsca najważniejsze dla projektu wskazano: Rynek Dębnicki z przylegającymi wnętrzami ulicznymi, bulwary wiślane, tereny rekreacyjne Zakrzówka i bulwary projektowanego Kanału Ulgi (Krakowskiego), obrzeża i powiązania III Kampusu UJ i Parku Technologicznego, projektowaną ul. Nowoobozową, pasmo ul. Kobierzyńskiej, Zespół Szpitala w Kobierzynie, projektowany plac „Korporacyjny” przy ul. Zawilej, pasmo ul. Tynieckiej, obszar powyrobiskowy i otoczenie Fortu Bodzów, otoczenie Opactwa Tynieckiego.

Badane są historyczne układy przestrzenne i powiązania funkcjonalne dawnych dzielnic, wsi, folwarków i osiedli, składających na dzisiejszą Dzielnicę VIII. Wyróżniono przede wszystkim: Bodzów, Dębniki, Kapelanę, Kliny Zacisze, Kobierzyn, Kostrze, Ludwinów, Podgórkę Tyniecką, os. Podwawelskie, Polanę Żywiecką, Pychowice, Ruczaj, Sidzinę, Skotniki, Tyniec, Zakrzówek, Zalesie. Integralność ich postaci została, w wyniku różnego rodzaju działań, zatarta. Granice są obecnie mało czytelne. Jako istotne określono zadanie przywrócenia, w miarę możliwości, granic krajobrazowych oraz wizualnej integracji poszczególnych dzielnic i historycznych osiedli.

Obszar badań jest niezwykle bogaty w zasoby naturalne i kulturowe o wybitnej jakości. Intensywny rozwój, przejawiający się dużą skalą inwestycji (budownictwo mieszkaniowe od indywidualnego do wysokościowego, obiekty III Kampusu UJ i Parku Technologicznego, Biznes Park, wielkopowierzchniowe obiekty handlowe) i gwałtownym wzrostem liczby mieszkańców nie jest wystarczająco równoważony realizacjami infrastrukturalnymi i działaniami ochronnymi wobec wartości krajobrazowych.

6. Dotychczasowy przebieg badań

W ramach realizacji celów zostały dotąd zebrane i przeanalizowane podstawowe dokumenty planistyczne oraz strategie dotyczące obszaru dzielnicy². Analizowane są aktualne i historyczne mapy, panoramy, materiały ikonograficzne oraz plany i projekty rozwoju przestrzennego. Aspekty wizualne są rozważane w powiązaniu z treściami kulturowymi i na tle analizy funkcji. Szczególną uwagę zwrócono na zamknięcia perspektyw, w tym wpływ dominant krajobrazowych, z których wiele znajduje się poza terenem badań, ale istotnie wpływają na kompozycję przestrzeni publicznych dzielnicy.

Do współpracy zaproszono samorząd dzielnicy. Wykonawcy projektu uczestniczą w spotkaniach mieszkańców, na których dyskutowane są bieżące problemy zagospodarowania przestrzennego. Założenia projektu zostały przedstawione organizacjom pozarządowym aktywnym na omawianym terenie. Dalszy udział interesariuszy będzie polegał m.in. na konsultacjach propozycji projektowych, które następnie będą poddane korekcie i ponownie zaprezentowane. Uzyskany w ten sposób efekt sprzężenia zwrotnego uznano za niezbędny element analizy i projektowania ingerencji w złożony system środowiskowy.

Projekt jest w trakcie realizacji. Wśród zaplanowanych zadań należy przede wszystkim wymienić wybór z terenu VIII dzielnicy Krakowa przestrzeni stanowiących wybitne „całości” historyczne i za-
bytkowe, predestynowane do objęcia statusem parku kulturowego.

7. Poszukiwanie „serca dzielnicy”

Prezentowany projekt ma służyć określeniu optymalnej strategii kształtowania krajobrazu VIII dzielnicy Krakowa. Jest też próbą wdrożenia stosunkowo nowych teorii dotyczących planowania zrównoważonego rozwoju i jego ewaluacji. Ambicją autorów jest, aby projekt stanowił wkład w rozwój nauki o przestrzeni, w której dążenie do efektywności, produktywności i komfortu – z jednej strony oraz estetyzacja, upiększanie – z drugiej, łączą się z szacunkiem dla człowieka i tradycji małych społeczności. Kraków ma szansę stać się wkrótce miastem policentrycznym, którego „serce” bije nie tylko na Starym Mieście, ale także w wielu dzielnicach. Aby tak się stało, wyniki badań dotyczących poszczególnych obszarów miasta powinny określać treść studiów i planów zagospodarowania przestrzennego.

Przypisy

¹ Obszar VIII Dzielnicy jest scharakteryzowany w dalszej części referatu. Projekt nr PB-1790/T02/2007/32 jest realizowany w Zakładzie Projektowania Architektury Krajobrazu (A-86) Instytutu Architektury Krajobrazu (A-8) WAPK, przez zespół pod kierunkiem dr. hab. inż. arch. W. Kosińskiego, prof. PK.

² M.in.: obowiązujące *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Krakowa*, obowiązujące i przygotowywane PZP obszarów należących do Dzielnicy, wraz z Prognozami Oddziaływania na Środowisko; *Strategia Rozwoju Krakowa z 2005 r.*, *Strategia Rozwoju Turystyki w Krakowie na lata 2006–2013*, *Regionalna Strategia Innowacji Województwa Małopolskiego 2005–2013*.

1. Introduction

Territorial expansion of the cities, changing the territories' scale and nature, makes us attempt at redefining the Heart of the City. It seems that we still need to look for that heart primarily in the space between the buildings. Since the *Agora* times, the composition and the functions of the public spaces evolved. There were various identities of the *Forums*, or the Medieval squares, and of modern streets and gardens [1]. The industrial revolution accelerated the rate of changes. The dissemination of public garden, park, boulevard and promenade establishments indicated a new need of creating places designed for common recreational purposes. The concurrent expansion of covered spaces with semi-public or commercial nature: arcades, galleries and shopping malls, indicated another direction of that kind of evolution. Today, it seems commonly acceptable to say that such places do not fulfil, in the majority of cases, truly social roles of urban community integration. At the same time, the role of spatially defined, composed recreational spaces is growing.

Historical squares and adjacent streets, more and more frequently pedestrianised, excellently meet the recreational functions, attracting equally the residents and the tourists. Beautifully composed and furnished urban interiors can be in fact recognized as basic environments for the development of tourism in a town [2, 3]. What is important for the quality of life, as much as for the development opportunities, is the presence and quality of green spaces, penetrating and permeating the urban structure as a blood circulation system. Good examples in this respect are the metropolitan areas, enriched with new parks and public gardens in post-industrial times. Barcelona, Paris, London, Manhattan, or Pittsburgh (*Steel City*, associated with heavy industry and destroyed environment until recently), continually expand green area networks as counterpoints for the "hard" and compact development.

2. Public Space Analysis in the Project of "Sustainable Development of Borough VIII in Kraków: Landscape Aspects"

The co-existence of two key elements of urban composition: urban interiors and arranged green areas, which should create internally diverse but continuous a system, is presently the main object of study under the Project called "Sustainable Development of Borough VIII in Kraków: Landscape Aspects"¹.

The Project is interdisciplinary by nature and it integrates the activities originating from the areas of landscape architecture, urban design and spatial planning. The proposed directions of developing the spatial environment of Borough VIII will be based on the ideas and principles of shaping traditional, European urban space, as well as on social and local needs of cultural space development, including that of green areas.

The roles of safe, accessible, comfortable and beautiful public space, as an indispensable element of urban environment, is emphasized in the SD theory [4–8]. The value of the place, its identity and ability to generate close contacts exceeding social barriers are stressed. A comprehensive and balanced involvement of various urbanization aspects should serve the purpose of implementation of those principles. The sustainable approach should be based on the objective evaluation of the original status and the creativity of spatial solutions.

3. Borough's Nature

The Kraków's Borough VIII is the area of exceptional potential of natural and historical heritage. It is also a place of many capital projects that are important for the city and the region. Most of those projects are planned and conducted on the greenfields. At the same time, the developed urban quarters are subjected to degradation, as the direction of the road infrastructure development deepens the isolation of some potentially important public spaces.

In the urban and suburban development of Borough VIII, there are spaces that do not fulfil the criterion of a *place*, being unfriendly, insecure and uninteresting. They miss proper definition and aesthetic form, although the problems that affect them are even deeper. The issues include economic, social, demographic and cultural conflicts. Proper recognition of the situation may constitute a basis of the activities which ameliorate such conflicts. Social phenomena are strongly associated with the spatial organization and environmental aesthetics. Supplementation of research by economic and ecological aspects of development can help to determine optimum spatial intervention.

4. Project's Objectives

The scientific goal of the Project includes recommendations for urban and suburban landscape design studies. They are to be based on the analysis of historical spatial systems, local economic resources and potentials, current functions, field research and social participation.

The functional objective of the Project is to develop the principles of managing complex environmental systems, in respect of urban and suburban landscapes. The second practical objective is to define positive spatial interventions conducive to sustainable development of the Borough VIII.

Social participation is a key element of the Project. Public presentation of the Project activities is intended to contribute to a debate on the content and shape of public spaces. It should also illustrate the need to increase the share of academic and creative circles in environment shaping, as well as revive social contribution to the design process.

5. Territorial Scope of Research

The area of detailed analysis has been delineated. The research area is exceptionally diverse. The choice of places was primarily determined by the need of social revival and the developmental potential of various forms of daily recreation. The following were recognized to be the most important places for Project: Dębnicki Market Square, with adjacent street interiors, the Vistula River boulevards, the recreational areas of Zakrzówek and the boulevards of the planned Kanał Ulgi, the surroundings and connections of the III Jagiellonian University Campus and the Techno-Park, the planned Nowoobozowa Street, the course of the Kobierzyńska Street, the Kobierzyn Hospital Complex, the newly designed Korporacyjny Square at the Zawia Street, the course of the Tyniecka Street, the post-strip-mining surroundings of the Bodzów Fortress, and those of the Tyniec Abbey.

The research area includes: historical spatial systems and their functional connections with old boroughs, villages, manors and settlements constituting the present-day Borough VIII. The following areas or estates have primarily been identified: Bodzów, Dębniki, Kapelanka, Kliny-Zacisze, Kobierzyn, Kostrze, Ludwinów, Podgórci Tynieckie, Podwawelskie Estate, Polana Żywiecka, Pychowice, Ruczaj, Sidzina, Skotniki, Tyniec, Zakrzówek, and Zalesie. The integrity of their shapes has been obliterated as a result of various occurrences. The current boundaries are hardly visible. An essential task is to bring back, as much as possible, the landscape boundaries and visual consolidation of those particular historical

districts and settlements. That is associated with the need to stop sprawl, with concentration on supplementing internal continuity of developments.

The area of study is extremely rich in high-quality natural and cultural resources. The intense development demonstrated by large-scale projects (e.g. various housing complexes composed of single – and multi-family residential estates, the facilities of the III Jagiellonian University Campus and the Techno-Park, the Zawila Business Park and some large-area shopping centres) and quick population increase, are not adequately balanced by the provision of infrastructure or valuable landscape protection activities.

6. Research Progress

As part of objective attainment, basic planning documents and the strategies designed for the Borough area have been collected and analyzed².

Current and historical maps, panoramas, iconographic materials, plans and spatial designs have been researched. Visual aspects are considered in connection with cultural contents, on the background of functional analysis. Special attention has been paid to vistas, including the influence of dominating landscape components, many of which are located outside the area of study, although they essentially influence the public space compositions inside the Borough.

The Municipality has been invited to co-operate. The researchers participate in community meetings where current spatial planning problems are discussed. The Project's assumptions were presented to non-government organizations that are active in the Borough. A further participation of the stakeholders will consist, among others, in consultations of the Project proposals that will later be subjected to revision and presented again. The closed-loop effect to be achieved in that way has been recognised as an indispensable element of the analysis and of the future design of interventions in the complex system of urban environment.

The Project is currently carried out. Among the planned activities, one should mention the selection and study of the areas that constitute outstanding historical units and landmarks that are capable of achieving the Cultural Park status.

7. Looking for the Heart of the Borough

The Project presented here is intended to serve to define an optimum strategy of landscape shaping in the Kraków's Borough VIII. It is also an attempt at implementing fairly new theories concerning SD planning and evaluation. It is the authors' ambition for the Project to become a contribution to the development of spatial and landscape planning as a science, in which the aspiration to achieve effectiveness, productiveness and comfort on the one hand, and appeal or beautification on the other hand, are combined with respect to people and the traditions of local communities. Kraków has an opportunity to become a polycentric city soon. Its heart should beat both in the Old Town and in its Boroughs.

Endnotes

¹ The area of Borough VIII will be described below. Project PB-1790/T02/2007/32 is conducted by the Landscape Architecture Design Section (A-86) of the Landscape Architecture Institute (A-8), Faculty of Architecture of the Cracow University of Technology, by the team supervised by Prof. W. Kosiński.

² Including e.g.: the current *Study of the Conditions and Directions of Spatial Development of the City of Kraków*, current and revised Physical Plans for the areas which belong to the Borough, together with EIAs; *The Strategy of the Kraków Development of 2005*, *The Tourism in Kraków Strategy for 2006–2013*, *The Małopolska Regional Strategy for Innovation 2005–2013*.

Bibliografia – Bibliography

- [1] Jeleński T., *Sztuka kształtowania historycznych wnętrz miejskich na tle przemian w kulturze: idee, zadania, narzędzia*, praca doktorska, Kraków 2004.
- [2] Kosiński W., *Aktywizacja turystyczna małych miast: Aspekty architektoniczno-krajobrazowe*, Kraków 2000.
- [3] Kosiński W., Jeleński T., *Infrastruktura turystyczna – aspekty inwestycyjne i ochronne: Diagnoza i Scenariusz rozwoju*, [w:] J. Hausner (red.), *Foresight technologiczny na rzecz zrównoważonego rozwoju Małopolski*, Kraków 2008, rozdz. 2.1.3., 79-80 i rozdz. 4.3, 166-170.
- [4] Badshah A.A., *Our Urban Future: New Paradigms for Equity and Sustainability*, London–New Jersey 1996.
- [5] Barton H. (red.), *Sustainable Communities: The Potential for Eco-Neighbourhoods*, London 2002.
- [6] Thomas R. (red.), *Sustainable Urban Design, an environmental approach*, Spon Press 2003.
- [7] Thompson G.F., Steiner F.R. (red.), *Ecological Design and Planning*, New York 1997.
- [8] Wheeler S.M., *Planning for Sustainability: Creating Livable, Equitable, and Ecological Communities*, New York 2005.